

De l'hora i els rellotges

Un passeig per la analogia dels mots.

L'origen conegut de la paraula llatina "horologium" (el nostre rellotge) l'hem de cercar en el mot primigeni "Hora" i del mot grec (λεγο = lego) que vol dir comptar. Una paraula, però, d'arrels històriques clarament egípcies. Remirem en l'envitricollada mitologia de l'imperi dels faraons i ens trobarem amb un nom fontal: "Hor" (Horus grecollatinitzat) rei del Cel; amb cos d'home i cara de falcó que recorre a diari la volta celeste.

Per al món grecollatí, que s'abeura del món egipci, la paraula es relacionarà ben aviat amb el temps i les estacions, ja que l'atribució divina a la Grècia clàssica s'havia personificat en Zeus, "déu" suprem de l'Olimp. D'aquesta manera el mot "Hora" es transferia a uns nous personatges: les "Hores", filles de Zeus i Temis, les tres deesses personificades en les tres estacions. I és que la Grècia antiga, sols en considerava tres: la primavera (Tal·lo), la Tardor (Carpo) i l'Estiu (Axo).

En els poemes d'Homer, finalment es despersionitzen les tres Deeses i la paraula "Hora" esdevé un concepte temporal lligat al pas de les estacions. D'aquí la seva evolució tardana cap a un mot que es començarà a utilitzar per a assenyalar el dia i els fragments temporals del mateix; sobretot a partir de món llatí horologium (ορολογιον = orologion - *en grec*) destinat a anomenar tot allò que es serveix l'home per a dur a terme el còmput de les hores : l'instrument o la màquina que farà aquesta funció.

L'antiguitat havia conegut el rellotge d'aigua i d'arena, però sobretot el de sol. Com molt bé diu mossèn Josep Gudiol, en un treball signat l'any 1917, al referir-se a rellotges anteriors al segle XIV: "Aquí en la nostra terra el procediment més en us degué ser el solar. D'ell en dóna inscripció Sant Isidor en ses "Etimologies", com si fos el quadrant solar el que per antonomàsia meresqués el nom de "Horologium"

Sobre el mot "aralotge" i la seva evolució a les nostres contrades qui ens instrueix millor, i no podia ser d'altra manera, és Joan Corominas ; el filòleg per excel·lència. Dins l'ampli article sobre el Rellotge, del Diccionari Etimològic ens transcriu una cita interessant on es diu que "a Barcelona l'any 1385 al passatge del Terç veiem que entre nosaltres ja n'hi havia amb rodes i, amb contrapesos... *item hun relotget ab son contrapes d'argent sobredaurat e una corona de perles per minutes... item un relotge de lautó sobredaurat redó*"

Abans de passar a la forma actual rellotge, el mot havia evolucionat aleatòriament com ja hem vist, per les formes: *orologion* (grec) *horologium* (llatí) per acabar en les formes catalanitzades: *orolotge*, *aralotge*, *arelotge*, d'on relotge amb afèresi de la **o** – **a** que es confongué amb l'article "*lo aralotge*" que pronunciat de manera ràpida, acabà perdent la "a" inicial del substantiu (per afèresi o succió d'una vocal en posició àtona) quedant finalment el mot com ens ha arribat derivat en l'actualitat: *Lo-aralotge* > *lo relotge* > *lo rellotge* > *el rellotge*.

Pel contacte amb i pel calc lingüístic de la paraula nostra "relotge > rellotge" que es generalitza a les terres del regne d'Aragó, es produirà el fenomen que descriu Corominas i que acabarà influenciant de manera directa la manera com es fixarà la

paraula en l'idioma veí, “això feu que el castellà vagi manllevant-nos el nostre mot, fent-ne de *relotge*, un castellà. *Reloje*, plural *relojes*, del qual s'extragué tot seguit el singular *reloj* “

La particularitat que prenen alguns mots a València i a la seva zona d'influència lingüística farà que la paraula *rellotge* adopti transformacions atribuïbles al fenomen anomenat: consonantisme. Així del català central *orolotge*, passarà a les zones d'influència valenciana per la variant : *orolotge* < *orolonge* ; *re (l)lotge* < *re(l)longe*. Unes transformacions semblants a paraules conegudes com: *llotja*>*llonja* i anàlogues.

Miquel S. Cañellas

(Publicat a EL 9 NOU 22 d'octubre de 2018)

QUADRE COMPARATIU DEL MOT ENTRE DIFERENTS LENGÜES

Veurem en el quadre sinòptic que la paraula Rellotge amb la “r” al davant, és patrimoni del català que s'escampa a les llengües de la península ibèrica tot cedint el mot a través de la influència lingüística dels territoris de la corona d'Aragó. Una de les rareses d'aquesta influència es dona en l'actual paraula “Rloi” que utilitza el grec modern. S'esperaria que encara avui utilitzés l'antic mot “orologium” que va donar origen a les formes llatines posteriors. El cas grec només es pot explicar per la influència del català produïda en les zones de la mediterrània oriental al llarg dels segles XIV i XV, època que es fixarà el mot fruit de la influència literària i política sobre aquests antics dominis. A la resta de llengües del nostre entorn o bé es manté amb la vocal original (italià i hongarès) o prendrà formes onomatopèiques relacionades amb el soroll del pèndol a l'escapament, fins i tot en el cas del romanès que preferirà (tot i ser llengua llatina) associar-se a aquesta versió conceptualment tardana. I es que sense pèndola, no hi ha “clock” que valgui.

Català	RELOTGE	aralotge	orolotge
Illes + València.	RELONGE	aralonge	orolonge
Castellà	RELOJ	reloje	relox
Gallec	RELOXO		
Portuguès	RELÓGIO		
Grec	ROLOI		
Italià	ORLOGIO		
Francès	HORLOGE		
Hongarès	ORA	hora	
Romanès	CLOCK	onomatopèica	
Galès	CLOC	“	
Alemanys	CLOCK	“	
Finès	CLOCK	“	
Romanès	CEAS	no hi trobem relació	
Polonès	ZEGAR	“	